

Kulturni optimizam i pesimizam*

VJERAN KATUNARIĆ
Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 3167:316.42
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 28. svibnja 1998.

Kao protuteža ideologijama kulturnog pesimizma i konzervativizma, kulturni optimizam pojavljuje se kao glavni normativni sadržaj modernosti. U današnjem trenutku u Hrvatskoj kulturni je optimizam vidljivo splasnuo. Hrvatska umjetnička kultura, međutim, dugo je živjela i još živi kao najkreativniji i najraznovrsniji kulturni kapital. Hrvatska državna kulturna politika u sadašnjoj fazi selektivno potiče i usmjerava kulturne sadržaje koji su podobni za afirmaciju nacionalnog identiteta i kohezije u zemlji i inozemstvu te uklapanje u najprobitačnije grane tržišne privrede, prije svega turizam. Takva se faza kulturne politike može u osnovi okarakterizirati kao neokonzervativna. U skladu s osnovnim polazištem kulturnog optimizma, tu fazu ne smatramo konačnom.

Novi i plodonosniji trenutak hrvatske kulture i kulturne politike nastupit će kada se dvije sfere, državna i nedržavna (privatna, neprofitna i alternativna), interesno i kreativno povežu. Buduće interakcije unutar tih dviju sfera i između njih mogu stvoriti nove kulturne koalicije. One će mnogo bolje od sadašnjih odgovarati i kulturnoj tradiciji i budućem kulturnom razvoju u Hrvatskoj.

Ključne riječi: KULTURNA POLITIKA, KULTURNI RAZVOJ, KULTURNI OPTIMIZAM, KULTURNI PESIMIZAM, HRVATSKA

Jedan od bitnih normativnih sadržaja modernosti jest kulturni optimizam. To je shvaćanje da društvo - a ne samo izuzetni pojedinci ili manje skupine - posjeduje estetska, moralna i kognitivna dobra s kojima, pod uvjetima dobro sročene razvojne politike, može rješavati razvojne probleme i načiniti razvojne skokove. Takav kulturni kapital čini skup fundamentalnih i primijenjenih znanja, dobara prirodne i kulturnopovijesne baštine, te društveno kohezivnih moralnih stavova. Nacionalna kulturna elita nositelj je toga kapitala tek ako aristokratski uzor visoke kulture preobrazi u demokratski i pluralistički. To se može ostvariti učenjem i prenošenjem kulture u masovnim razmjerima putem modernog obrazovanja, medija, znanstvene politike te uklapanjem umjetničkog rada u proizvodni, uslužni i potrošački sektor privrede kao i seoskog i gradskog života.

Promjena u dodiru i prožimanju s tradicionalnom pučkom kulturom i modernom masovnom kulturom čini izazov koji ne mora narušavati kvalitetu visoke kulture, nego je potvrđivati u novim oblicima. Umjesto dvije kulture sa suprotnim i međusobno odbojnim karakteristikama postojao bi kulturni kontinuum između monumentalnoga i trivijalnoga, sakralnoga i profanoga, matičnoga i alternativnoga te intrinzičnih umjetničkih i kulturnih i društveno poželjnih vrijednosti. Takav kulturni krajolik sačinjavali bi nizovi različitih stvaralaca, proizvođača i publikâ čiji bi se stavovi i ukusi mjestimično prelijevali i komunikacijski umrežavali - bez potrebe za čvrstim i centraliziranim ideološkim okvirom i institucionalnim poretkom.

Takvo gledanje u stvarnosti se teško, a danas i sve teže probija. Ono je proturječno kako tradicionalno konzervativnim shvaćanjima visoke kulture, tako i utilitarizmu politike, privrede i masovne kulture u razdoblju tranzicije. Ipak, kulturni optimizam nema teleološku alternativu. Utilitarističko shvaćanje modernizacije - uglavnom zbog ograničenih učinaka ekonomskih promjena na štetu društvenih većina - uklapa se u interese manjih i povlaštenih društvenih skupina. Stoga su one sklonije ideologijama kulturnog pesimizma i konzervativizma. Time se favoriziraju sljedeće karakteristike kulture: jaz između visoke i masovne kul-

* Članak je za objavljivanje priredio dr Ivo Žanić.

ture, kozmički velike društvene nejednakosti, etnocentrizam i šovinistički nacionalizam, "sudar civilizacija", kulturni autizam, kultura shvaćena kao proračunski teret ili kao simboličan dekor političke moći itd.

Kao protuteža, kulturni optimizam trebao bi potaknuti i razviti sljedeće karakteristike: premošćivanje jaza između visoke i masovne kulture međusobnom fertilizacijom (*cross-fertilization*), društvenu jednakost i osnaživanje zapostavljenih društvenih skupina, etničku toleranciju i međunarodnu suradnju, izgradnju kulturnog kapitala kao stvaralačke i proizvodne snage nacije, odricanje od političke zloupotrebe kulturnog i povijesnog simbolizma itd.

U današnjem trenutku u Hrvatskoj kulturni je optimizam vidljivo splasnulo. On ima anti-kvarkovno značenje, kao podsjetnik na stvaralačko značenje nacionalne kulture u doba romantizma, i dekorativno, kao ukras u teleološkoj sferi današnje kulturne politike. Možemo ga u tragovima prepoznati u dokumentu *Strategija razvoja Republike Hrvatske* iz 1990., ali ne i u operativnoj sferi hrvatske kulturne politike. Ipak, sadašnja faza kulturne politike - koju smo označili kao "podržavanje osjećaja nacionalnog jedinstva i kohezije putem spektakularizacije" - nije, kao ni one dosadašnje, konačna faza.¹ Kulturni optimizam tinja u počecima i nastavcima modernističke hrvatske umjetnosti i u ideologijama dijelova hrvatskih intelektualnih elita, kao legitimna druga strana svijesti, katkad kao utopijska savjest antiutopijske stvarnosti.

Uvjerenje da kultura ima dalekosežnu stvaralačku moć proizišlo je iz jedinstvene i kratkotrajne kombinacije romantizma i prosvjetiteljstva. Prvi moderni hrvatski nacionalisti imali su samo jedno oružje: pisanu riječ (naravno, i golemu entuzijastičnu energiju). Kao i u većini drugih zemalja, u ranom hrvatskom romantizmu kultura je shvaćena kao laboratorij budućnosti, a intelektualci kao moderni demijurzi; oni vjeruju u generativnu moć svojih ideja kao duh koji se spušta na narod i "budi ga iz vjekovna drijemeža". Osim toga, hrvatski nacionalni sanjari su širokogrudni slavenofili i kozmopoliti: zamišljeni hrvatski identitet proteže se na sve strane. U toj euforiji nema mjesta rasizmu i mržnji. Visoka kultura više nije aristokratska; ona postaje najvećim prijateljem puka.

Taj optimizam, u kojem su humanizam i nacionalizam spojeni, ugasio se, kao i u drugim europskim zemljama, i ustupio mjesto kulturnom pesimizmu. U nacionalnom pokretu vodstvo preuzimaju političari vješti u suočavanju s proturječjima i spremniji prihvaćati makiavelistička pravila. Val restauracije širom Europe i povratak habsburškog apsolutizma otvorio je put borbenim političarima malih naroda. Prosvjećivanje se više ne smatra najvažnijim

¹ Pojam kulture upotrebljavamo u standardnom institucionalnom smislu; njime opisujemo dobra, tj. djelatnosti i proizvode, koja se izravno ili neizravno nalaze u nadležnosti Ministarstva kulture Republike Hrvatske - stvaranje, proizvodnju, raspodjelu, potrošnju i zaštitu dobara umjetnosti te spomeničke, dokumentacijske i informacijske baštine kako većinskoga tako i manjinskih naroda u Hrvatskoj. Neovisno o povijesno promjenjivu (institucionalnom) opsegu kulturnog sektora, kultura je trajan i rastući skup dobara takve vrsti, a kulturna politika instrument opće državne politike na području kulture. Općenito gledajući, (svaka) država nastoji osigurati hegemoniju određenog tipa društvene moći u kulturi. Budući da hegemonija nije monolitna, nego predstavlja nestabilnu ravnotežu različitih interesa i grupa, kulturna politika, poput ostalih politika, često nudi alternativne, preklapajuće ili konfliktne usmjeravajuće ideje (Hall, 1988, Volkerling, 1996).

U tehničkom smislu, kulturna politika je skup načela, ciljeva i instrumenata (zakona, odluka itd.) te njihovih učinaka na području kulture definiranome u gore navedenome smislu. Nositelji ukupne kulturne politike nisu samo (javne) ustanove koje je stvorila država ili su pod njenom izravnom kontrolom; postoje i nedržavne ustanove, profitne ili neprofitne, koje se bave kulturom u javnom životu i pritom se vode nekim normativnim okvirom i imaju specifičan program djelovanja.

Državna kulturna politika je, pak, dominantan oblik regulativnog djelovanja (svrhovitosti, zakonitosti i odlučivanja) u kulturi. Prvo, kulturna je politika određena hegemonijskim interesima koji su uobličeni odgovarajućom ideologijom. Drugo, postoje i neke crte razvojne konvergencije između obiju vrsta sustava, što je i jedan od uzroka sloma jugoslavenskog sustava (prijelaz na tržišnu privredu i samostalne nacije-države).

sredstvom u borbi za nacionalno oslobođenje, budući da protivnik nije racionalno uvjerljiv nego se oslanja na grubu silu i politiku svršena čina. Takve okolnosti mijenjaju strukture nacionalne elite, što čini stvarnu i dugotrajnu osnovu kulturnog pesimizma sve do današnjih dana.²

Zbog prilično nenadanih promjena krajem osamdesetih i početkom devedesetih, mnogim se intelektualcima i dobrom dijelu opće javnosti u Istočnoj Europi, tako i Hrvatskoj, načas povratio optimizam te osjećaj otvorenog povijesnog horizonta i slobodnog izbora. Dođuše, prijelaz iz komandne privrede i političke diktature u kapitalizam i demokraciju nije shvaćen kao izazov kulturnom kapitalu nacije. Nova modernizacija shvaćena je uglavnom kao nomotehnički zadatak; novo je zakonodavstvo manje-više prepisano iz zapadnih uzora; kulturna promjena shvaćena je ponajprije kao proces resimbolizacije, retradicionalizacije i distinkcije nacionalnog prostora (...) Agresija na Hrvatsku i praktično dvogodišnja izoliranost zemlje još su više pojačali introvertiranost.

Kultura više ne predstavlja supstitut različitih oblika kolektivne moći, kao u začetku nacionalnog pokreta i u međuvremenu, u prvoj i drugoj Jugoslaviji, kada su dramske i operne predstave, knjige, časopisi i sâm jezik u diskretnoj komunikaciji bili praktično jedini medij nacionalnog samopotvrđivanja. Danas vodeću ulogu imaju nacionalna država s organiziranim mehanizmom sile u središtu, te privreda s direktnim i tržišnim mehanizmima alokacije dobara. Iako obje institucionalne okosnice sve manje mogu kontrolirati sudbinu zemlje u kontekstu snažnih tokova svjetske privrede i vojnopolitičkih saveza, ostaje nejasno kako bi se nacionalna kulturna elita mogla bolje nositi s takvim izazovima te kakvo bi partnerstvo mogla pružiti državi i privredi. Može li umjetničko i znanstveno stvaralaštvo, kvalitetno obrazovanje te njegovanje spomeničke i informacijske baštine imati blagotvoran utjecaj na nacionalni privredni, politički i društveni razvoj, osobito u razdoblju teške razvojne krize?

Kultura, dakako, ne može pretvoriti kamenje u kruhove, ali može, i to više nego drugi sustavi zajedničkog djelovanja, pridonijeti nalaženju najboljeg izlaza iz loše situacije; u suprotnom, ona u modernoj epohi postaje sinonimom kolektivne inercije na iracionalnoj osnovi (Gellner, 1992).

U divergentnom kontekstu modernog razvoja, međutim, stvaralački potencijal većine društava bitno je smanjen ili iscrpljen; u sprezi politike i kulture stvara se zapaljiva smjesa defenzivnih osjećaja i mesijanskih ideja.

Ne sporimo da je u Hrvatskoj stanje drukčije, no možemo samo nagađati je li se takav opći razvoj, koji rezultira inferiornošću velikoga broja zemalja, slučajno ili namjerno poklopio s delegitimiranjem i devaluacijom visoke kulture, i to putem antropološkog pojma kulture - gdje je "kultura" čitav način života jednog društva koji se s više ili manje uspjeha prilagođuje ekonomskim i političkim prilikama, uključujući i vojne. Takva konceptualizacija kulture logično se uklapa u utilitarističku perspektivu i ozračje kulturnog pesimizma: u većini slučajeva države su "motivirane kratkoročnim interesima" i nezainteresirane za činjenicu što "nedostaje vizija kulturne politike" (Council of Europe, 1996:9).

Ne možemo, naravno, tvrditi da je zadatak samo nacionalne kulture kreirati dobar odgovor na sistemska proturječja budući da kultura ima i druge reference - univerzalne, subnacionalne i individualne. Ipak, nacionalna kultura ima najdublji društveni doseg i najjaču moralnu obvezu. Poput nacionalne države, a povijesno svakako i prije nje, kultura je oblikovala sudbinu najvećeg dijela stanovništva, uputivši ga na horizont neizvjesnosti.

² Prema ispitivanjima javnog mnjenja iz devedesetih, većina Hrvata sebe smatra mnogo bližima Nijemcima, Talijanima, Mađarima, pa i Slovencima, nego Albancima, Makedoncima, Bošnjacima, Crnogorcima i Srbima, svojim donedavnim sudržavljanima u okviru SFR Jugoslavije (Katunarić, 1995). Osim što odražavaju traumu nedavnog rata, takvi se stavovi uklapaju u širu geopolitičku i kulturno pesimističnu ideologiju.

Ako je moguć kao polazište nacionalnog kulturnopolitičkog programa, kulturni optimizam ne bi smio preskočiti nego zatrpati jaz između utapanja u stvarnost i njezina odbacivanja, kao dva oblika kulturne inferiornosti. "Culture is not an intrinsic good" (Council of Europe, 1996:27). Kultura je holističko dobro; ispravnost zanimljive ideje iskazuje se na kraju njezine izvedbe, ondje gdje ostvaruje učinke na sudbinu mnoštva ljudi.

Intelektualac u Hrvatskoj rezigniran je i zasićen ideološkim projektima svih boja. Socijalizam je, kao ideologija s najviše svjetovnog optimizma, ozbiljno kompromitiran ishodišta koji su u ovoj sredini bili posebno bolni. Kapitalizam pak u svom sadašnjem obliku vodi u zapadnu prošlost ili latinskoameričku sadašnjost. Nacionalizam, čiji su slavni trenuci prošli, dalje proširuje nesporazume s drugima i vodi u međunarodnu izolaciju. Čini se tako da su velike ideje potrošene. Najveći broj kulturnih esejista u Hrvatskoj, pišući o temi *fin de sieclea*, vidi budućnost više kao zbroj manâ nego vrlinâ prošlosti. Oni se, doduše, mogu oduševiti izvanrednim povijesnim događajem - obranom zemlje 1991. i 1992., kao i okupljanjem stotine tisuća ljudi u Zagrebu potkraj 1996. u obranu demokracije i slobode govora - i o tome će napisati panegirike, ali ubrzo se vraća stara skepsa i letargija koja prirodno sraščuje s općom socijalnom klimom. Takav intelektualni stav nije, dakako, nelogičan, ali nije ni posve kulturno legitiman - ako ni zbog čega drugog, a ono zbog, kako bi kazao Fichte, svoje dogmatske određenosti, jer nalazi izgovor u izvanjskim okolnostima.

Horizont vedrine teško je naći izvan duha samog, negdje na očekivanom kraju bujica na gospodarskom ili političkom tržištu. Naravno, dobra klima za kulturu podudarna je s rastom bruto društvenog proizvoda, individualnog materijalnog standarda i regeneracijom države blagostanja, budući da tada raste potražnja za kulturnim uslugama, dok loša vremena za kulturu dolaze s padom proizvodnje i materijalnog standarda stanovništva. Ipak, takvo konjunkturalno shvaćanje, koje kulturni optimizam izjednačuje s ekonomskim, samo privremeno ogađa kulturni pesimizam.

Uza sve to u Hrvatskoj se javljaju, premda rijetki, i glasovi kulturnog optimizma. Njih se ne može zanemariti, osobito kada dolaze od javno utjecajnih osoba. Ivan Supek, predsjednik HAZU, uputio je sljedeće riječi prijekora kulturnoj eliti:

Inteligencija je rasla u duhovnoj obamrlosti potrošačkog društva ili podnožja crkvene piramide, jednako svuda onemoćala da uzme uzde napretka u svoje ruke. U svijetu tako zamršenom, nesuvislom i nasilnom, najjače odzvanjaju urlici džungle i buka masovne zabave. To, da je književnost padala u očaj, apsurd i mazohizam, tek je simptom agonije u kojoj je bilo najprimjerenije paliti funeralne svijeće. Da, može se razumjeti pa i oprostiti bijeg od odra, ali apoteoza takve stvarnosti nešto je posve drugo (...) Trebamo napregnuti sve moralne snage da dignemo Zemlju poput Atlasa iz praznine koja guta svijet (...) Književnik i ne mora nositi transparentne istine, i uglavnom to ne nosi, ali je njegovo najdublje unutarnje zvanje da izriče slutnje koje potkopavaju i nadilaze kostur stvarnosti, razaraju krutine i grade mostove k novim palestinama. Nikada nije samotnička pera ispunila tolika odgovornost: da istoče u ljudska srca otrov ili nadu. Vidovitost i sućut najjače mogu ukrotiti politiku koja se prelila iz normalnih korita i kao divlja bujica vuče sve u smrt. Ukroćene i humanizirane stranke mogu biti poluge napretka, a u budućnosti - tko zna? - može se i ispuniti san Simone Weil o ukidanju političkih stranaka (Supek, 1996).

Novo određenje nacionalne kulture

Kulturni optimizam u Hrvatskoj nije se ozbiljno oporavio još od prvog udara potkraj četrdesetih godina prošlog stoljeća, kada se Ljudevit Gaj počeo baviti političkim i finansijskim mešetarenjem (s izbjeglim srpskim knezom Milošem Obrenovićem), čime se obrukao u očima svoje okoline i, najvažnije, hrvatskoga bana Josipa Jelačića. Drugi kratkotrajan uzlet optimizma među kulturnim prvacima uslijedio je u početku ovog stoljeća, nakon neuspjelih

pokušaja hrvatskih političara iz Čiste stranke prava da uspostave nedvosmislen odnos prema Srbima u Hrvatskoj kako bi ih se pridobilo za hrvatsku stvar i spriječio njihov prozelitizam i separatizam u korist Srbije.

Matoš je tada pisao da je krivnja za nelojalnost Srba najviše na hrvatskoj strani, jer je hrvatska kultura "anacionalna", a pučko školstvo u rukama antihrvatskih elemenata svih boja. Zbrka u glavama Hrvata, po njemu, trajat će "sve dotle dok naša kultura ne bude nacionalna i slobodna kao kultura srpska" (Matoš, 1973). Osim toga, oštro je zamjerao političarima što hoće kulturu pretvoriti u služavku političkih ciljeva, a trebalo bi, po njegovu sudu, da bude obratno. Ipak, intimno je sumnjao u holistički - odgojni ili prevratnički - karakter visoke kulture i ostao larpurlartist. U sonetu *Mladaj Hrvatskoj* (1909.), poput francuskih simbolista i najvećega kulturnog pesimista, Nietzschea, zaključuje da je umjetnost bila i ostala rezervirana za odabrane, "hrvatsku Plejadu" (Matoš, 1981:25). Iako nije ostalo jasno koga je od hrvatskih umjetnika kovao u zvijezde, mnogo je jasnijom ostala njegova bojazan da je umjetnost mnogo lakše zloupotrijebiti u službi politike i masovne propagande nego za oplemenjivanje duha naroda.

Jedan od posljednjih tragova kulturnog optimizma pao je i u najnesretnije vrijeme. Godine 1939. Krleža je u pamfletu *Dijalektički antibarbarus*, uperene protiv boljševičke koncepcije kulture i umjetnosti (socijalističkog realizma), definirao čovjeka kao biće koje napreduje od "Krapine *(u smislu prehistorijskog nalazišta)* do Sikstine", a umjetnost kao ljepotu koja poriče razaranje i smrt (Krleža, 1983). Taj fundamentalni, antropološki optimizam ostao je neizveden i neprimjenjiv, bez šanse da se pretoči u kulturnopolitički program hrvatske ljevice. Nakon drugog svjetskog rata, kao urednik prve Jugoslavenske enciklopedije, Krleža je u jednom eruditskom eseju uzalud pokušao interpolirati južnoslavenske ideje ranih hrvatskih nacionalista u službenu doktrinu *bratstva i jedinstva*. Takav utopizam, inače karakterističan za hrvatski kulturni optimizam, srušen je antiutopijskom snagom realne politike moći u drugoj Jugoslaviji.

Kulturni optimizam u Hrvatskoj ima, međutim, jednu ozbiljnu manu u odnosu na konzervativno shvaćanje nacionalnog interesa i kulturni pesimizam. Kulturni optimist jednom nogom iskoračuje iz nacionalnog okvira, traži harmoničan odjek na svjetskom, europskom ili, nekad, južnoslavenskom planu. On, doduše, nije anacionalan; u biti, htio bi biti neki ovo-stoljetni Herder: spojiti hrvatsko, europsko i svjetsko u skladnu viziju cjeline.

Konzervativno orijentirani akteri u kulturi i politici nemaju pak takvu sklonost; mnogo su suzdržaniji i neskloni interkulturnom otvaranju u svim smjerovima, te radije restauriraju stare vizije, poput "austro-ugarske" kulturne veze, dok južnoslavensku vezu drže definitivno kompromitiranom. Kulturni optimisti pak mogu danas daleko manje nego u prošlosti eksplicirati svoj univerzalizam: kako se, na primjer, postaviti prema balkanskom jugoistoku, kada, kako i o čemu, eventualno, otvoriti dijalog sa srpskom ili bošnjačkom kulturnom elitom?

Kolikogod, međutim, hrvatski kulturni optimizam gubi rezonanciju na vanjskom planu, toliko kulturni pesimizam nagomilava problematične učinke na unutrašnjemu. Kako danas i ubuduće može nacionalna kultura ostvariti kohezivan učinak na društvo ako je zagledana u prošlost? Nacionalna kultura bila je u prošlosti ujedinitelj regionalno i migracijski razasuta i jezično podijeljena hrvatskog naroda. U novim izazovnim situacijama današnjice potencijal nacionalne kulture mora se iznova odrediti, dočim ustrajavanje na defenzivnome i historičističnome rastače naciju. Nacija je, naime, povijesno sastajalište između vjekovno udaljenih govornika istog jezika, između elite i puka. Ako taj veliki prostor služi samo za političku mobilizaciju ili za djelotvorniju organizaciju masovne proizvodnje i bolju protočnost tržišnih dobara (kako to tvrde gotovo sve suvremene teorije nacije), što kulturna elita svom puku ima još kazati? Može li i mora li hrvatsko društvo postati krajolikom novog plemstva i novih helota, koji se međusobno mogu samo formalno sporazumijevati, zahvaljujući zajedničkom jeziku, ali stvarno ne komuniciraju jer nemaju o čemu razgovarati? Nacionalna kultura može

opstati u svom dostojanstvu samo kao oblik komunikacije između različitih slojeva društva na osnovi zajedničkih vrijednosti i uvjerenja i kao navigator nacije u sve složenijim putanjama društvenog i međunarodnog razvoja.

Napokon, ako ništa drugo, kulturni optimizam ugrađen je u teleološku podlogu službene kulturne politike. Ustavom Republike Hrvatske (1990.) i dokumentom *Strategija razvoja Republike Hrvatske* (1990.) proklamirana su načela slobode kulturnog stvaralaštva, odricanja od ideološkog pritiska te pluralizma kulturnih inicijativa. Poučeni lošim iskustvima sa službenim normativnim optimizmom socijalizma i taj bismo optimizam, u skladu s analitičkom skepsom koja oštro razlučuje ideale ili ciljeve od objektivnih učinaka politike, mogli unaprijed omalovažiti kao mimikrijski oblik državne hegemonije. Ipak, trajna skepsa koja definitivno rastavlja instrumentalni aspekt od moralno-praktičnih obaveza politike proizvodi više štete nego koristi. Moderan razvoj, osobito u trenucima kriza i potrebe za zaokretom, presudno zavisi od visokih očekivanja i uvjerenja u ostvarivost najviših ciljeva razvoja. To je komunikacijski svod različitih aktera razvoja, od političara i poslovnih ljudi do radnika i umjetnika. Možda su njihovi stvarni interesi dijelom ili potpuno međusobno isključivi. Ali zato kultura u barem jednoj svojoj jezgri značenja nije samo podražavalačka nego i preoblikujuća djelatnost: od materijalnog predmeta do međuljudske i međunarodne komunikacije. Kulturnom je optimizmu svojstveno oponirati fatalizmu, pa ušančio se on u mentalitetu siromaha ili analitičkoj metodi spoznaje (...)

Putovi kulture i kulturnopolitički izbor

Kulturni optimizam i pesimizam međusobno se ne isključuju, sve dok se izražavaju kao svjetonazorske komponente moderne umjetnosti. Ali, kada se izražavaju u funkciji masovnih političkih ideologija 19. i 20. stoljeća, prestaju biti protivnicima te postaju nepomirljivim neprijateljima. Optimizmom obojena ideologija vjeruje u mogućnosti čovjeka i kulturni prosperitet društva, druga to poriče i drži da je zatečeni poredak, poredak vrijednosti i društvene hegemonije, izdanak vječnog poretka ljudi i stvari. Politički izbor je zato mnogo delikatniji od umjetničkoga. On može visoku kulturu staviti u službu masovnog rušilaštva i društvenog prosperiteta. Dogle se, u sjeni političke moći, pravci umjetnosti i kulturni svjetonazori njima nadahnuti susreću *a cappella*, poput herderovskih naroda. Međusobno se suprotstavljaju, ali ne pobijaju na život i smrt, kao stranke pred izbore, vojske na bojištima ili poduzeća na stihijnom tržištu.

U posljednjih stotinjak godina hrvatska kultura živi u bujnom rasponu i koegzistenciji suprotnih težnja: sve dok se jedan njezin dio ne otkine i postane sredstvo političke samoprezentacije. Hrvatska umjetnička kultura, međutim, dugo je živjela i još živi kao najkreativniji i najraznovrsniji kulturni kapital. I prva politička ideologija izgleda kao umjetnička tvorevina: etnocentrizam i bratstvo se ne isključuju jer se vjeruje da je domoljublje spojivo s razumijevanjem među narodima. Paradoksi se potom prelijevaju u konglomerat stilova između dva svjetska rata, kada naporedo žive buntovni motivi hrvatskog naivnog slikarstva i larpurlartizam, kao i ekspresionizam, nadrealizam, avangarda, socrealizam, čak jugoslavenski mitski monumentalizam kojem kontrapunktiraju nacionalističko-domoljubne i nacističke tendencije u umjetnosti i političkoj ideologiji. Naravno, nije teško pogoditi koji pravac je postao omiljen desnom totalitarnom režimu u Hrvatskoj u vrijeme drugog svjetskog rata, a koji lijevome odmah nakon rata. U drugoj Jugoslaviji prevagu po političkom diktatu odnosi socijalistički realizam, ali ne zadugo. Ostali umjetnički i kulturno svjetonazorni pravci izrastaju već početkom šezdesetih, tada skupa s kontrakulturnim stilovima mladih, od beata i crnovalnog filma do rocka. Tada počinje rasti i masovna kultura s kulturnim industrijama. Političke promjene početkom devedesetih, a još više ratom pogođena Hrvatska, ponovo su usredotočile i ograničile raznovrsnu energiju na jedan cilj, obranu domovine i nacionalnu samobitnost.

Nakon toga, međutim, duh pluralizma u kulturi, istom neminovnošću nezavisnom od političkog pluralizma ili monizma, izbija na površinu... (...)

Najbolja nacionalna kulturna politika naizmjenično koristi stvaralačku energiju svih smjerova, od restauracijsko-konzervativnih preko avangardno-eksperimentalnih do radikalno kritičkih. Ideološki ekskluzivizam države, pak, oslanjajući se na samo jednu kulturnu tendenciju, kao politički počudnu, a odbacujući ostale, proizvodi surogate u stilu "državne umjetnosti", "državne znanosti" i slične. Ti surogati razaraju slobodu i pluralizam stvaralaštva, kao što potkopavaju inteligenciju i dostojanstvo nacije. U kontingentnom i turbulentnom svijetu unutrašnjih i globalnih promjena oštećeni kulturni kapital nacije može još više produbiti njezinu nesposobnost snalaženja, a povećati broj pronalazača "spasonosnih", u stvari pogrešnih rješenja.

Postoje vremena kada estetizacija i reinvecija nacionalne prošlosti postaju važan mobilizacijski čimbenik u svrhu kolektivnog preživljavanja. U takvoj situaciji opći polet može poprimiti izvjesnu ljepotu i u isti mah veliku sugestivnu moć. Ali, istom mjerom valja osjetiti kada autentičnost takvog pregnuća prestaje i pretvara se u ideološku rugobu. Dolaze druga vremena, kada u susretu s novim izazovima treba pokrenuti smisao za lukrativno povezivanje kulture i tržišta, oštrije razdvojiti kulturne od političkih vrijednosti, izvući ticala novih avangardi i tako dalje.

Kulturna spram političke i privredne tranzicije

Za razliku od normativnog koncepta ekonomske i političke tranzicije, normativni koncept kulturne tranzicije nije dovoljno jasan. Pitanje što se zbiva s visokom kulturom datira još od ranijih europskih sučeljavanja između liberalnog i konzervativnog shvaćanja modernizacije. Interes visoke kulture deklarativno su branili konzervativci argumentom po kojem tržište i politička sloboda nisu samo irelevantne za opstanak umjetnosti nego ga ugrožavaju zbog svoje utilitarističke bezobzirnosti.

Čini se da liberalna, kao ni kasnija socijalistička, kontrapozicija spram konzervativne pozicije u kulturi još nije izgrađena; još traju lutanja u potrazi za odgovorom na pitanje kamo smjestiti kulturu, taj višak značenja i vrijednosti, u međugiri političkih i ekonomskih sila. Neki kulturno optimistički koncept još nije ugrađen u strategiju velikih organizacija u politici, od državne administracije do političkih stranaka, u privredi (industrija i usluge) ili društvu (sindikati, crkve, pokreti itd.). Te organizacije razumiju kulturu na reduktivan način, kao oblik tradicionalnih društvenih uvjerenja i navika, uključujući religijske, koji se može samo donekle prilagoditi novim ekonomskim i političkim uvjetima, ili pak kao jedan od ozbiljnijih ali, u masovnim razmjerima, sporednih oblika zabave ili duhovnosti.

Umjesto protuteže kulturnom pesimizmu, društvenoznanstvena literatura o tranziciji u istočnoeuropskim zemljama opisuje kulturnu tranziciju kao proces na tri razine: a) organizacijskoj, kao napuštanje starih načina organiziranja u kulturi u korist novih koji podrazumijevaju veću individualnu autonomiju, slobodnu inicijativu i vezivanje za tržišnu potražnju za kulturnim uslugama; b) vrijednosnoj, gdje, proturječno, na jednoj strani raste važnost individualizma u društvu, a na drugoj novoga kolektivizma (najtipičniji je nacionalizam umjesto komunizma); i c) simboličnoj, gdje se prošlost i kulturna baština koriste kao "dekoracija" novih političkih elita.

Kao i u nizu drugih istočnoeuropskih zemalja, u Hrvatskoj su promjene najvidljivije upravo na trećoj razini, simboličko-dekorativnoj. Promjene na organizacijskoj razini još su najmanje izvjesne i vidljive, a o vrijednosnoj razini najteže je donijeti nedvosmisleni sud stoga što se proturječni procesi odražavaju na normativnoj razini, poprimajući izvjesnu anomničnost. Novo liberalno zakonodavstvo u privredi, prije svega, nije zasnovano na jednakim šansama sudionika i pouzdanim pravilima igre. Stoga većina stanovništva doživljuje cjelo-

kupnu privrednu i vlasničku transformaciju kao nepravednu, pa tržište i privatizacija poprimaju negativan društveni stereotip.

Takav karakter kulturne tranzicije ne može pomaknuti kulturni sektor u Hrvatskoj s ruba prema središtu političkog, privrednog i društvenog interesa. Jedna od najtežih posljedica takve promjene je daljnje obezvređivanje velikog dijela visoke kulture, ne samo umjetnosti i baštine nego i znanosti i obrazovanja. Pod izgovorom funkcionalne racionalizacije, komercijalizacije ili pak nacionalnopolitičkih prioriteta u kulturi sve se više, namjerno ili nenamjerno, oštećuje kulturni kapital te produbljuje razvojni jaz između Hrvatske i razvijenih zemalja (...)

Sektori kulturne politike

Strategijska načela kulturnog razvoja Republike Hrvatske formulirana su još 1990., ali nisu izričito referirana u tekućoj kulturnoj politici, u njezinim kratkoročnim ciljevima (o srednjoročnima u toj politici nema riječi). Tekuća kulturna politika zasniva se na godišnjim programima kulturnih aktivnosti. U njima se praktično ostvaruju samo neka od stratejskih načela (učvršćivanje nacionalnog kulturnog interesa i marketizacija). Budući da veza između stratejske i kratkoročne razine kulturne politike nije empirijski izvjesna, tu smo vezu uzeli kao hipotetičnu. Pod tim uvjetom izveli smo zaključak da se ostala stratejska načela ili ciljevi (npr. pluralizam i sloboda stvaralaštva) prešutno prepuštaju alternativnim ili nedržavnim organizacijama pod motom "ne financirati, ali ne i zabranjivati".

Hrvatska državna kulturna politika u sadašnjoj fazi selektivno potiče i usmjerava kulturne sadržaje koji su podobni za afirmaciju nacionalnog identiteta i kohezije u zemlji i inozemstvu te uklapanje u najprobitačnije grane tržišne privrede, prije svega turizam. Takva se faza kulturne politike može u osnovi okarakterizirati kao neokonzervativna. U skladu s osnovnim polazištem kulturnog optimizma, tu fazu ne smatramo konačnom: prvo, zbog stratejskih okvira hrvatske kulturne politike, koji su mnogo širi od njezina sadašnjeg operativnog smjera; drugo, zbog heterogenih karakteristika hrvatskog kulturnog stvaralaštva, proizvodnje i baštine; i treće, što je sa stajališta kulturne politike možda najvažnije, zbog toga jer je hegemonijski pritisak u smislu neokonzervativizma i afirmacije nacionalnog jedinstva i interesa iznutra nekoherentan, a po svemu sudeći drukčiji i ne može biti (...)

Nikakav jednostrani ideološki imperativ ne može se operacionalizirati bezbolno, dakle bez unutrašnjih reperkusija, što podrazumijeva sukobljavanje unutar same neokonzervativne koalicije: nečiji interes uvijek će biti oštećen. Na primjer, prevođenje strane književne literature kao i proizvodnja domaćih književnih djela čine se podjednako važnim za život nacionalne književnosti. Analogno važi i za druge umjetnosti: ravnoteža svjetskih i domaćih kulturnih komponenti mora biti optimalna, a proizvodnja obilata, da bi nacionalna kulturna proizvodnja opstala i razvijala se u interakciji s drugim kulturama. U restriktivnim financijskim uvjetima, koji su kronični, pitanja prioriteta mogu postati i trivijalna. Kada za neke prioritete prije ili kasnije nedostane novca, njih se automatski mora devalvirati na nacionalnoj rang-listi, a takav je potez teško opravdati unutar istog ideološkog okvira.

Općenito uzevši, zadatak održavanja i razvijanja nacionalnog interesa u kulturi sa svrhom reprezentiranja i oblikovanja nacionalnog kulturnog identiteta mora biti daleko fleksibilniji i dinamičniji, odnosno obuhvatniji. Teško je i zamisliti neki oblik kulturne aktivnosti, njegovanja baštine ili unutarnjih odnosa između kulturne matice i manjinskih kultura - koji ne bi izravno ili neizravno imao utjecaja na oblikovanje lica nacionalne kulture u zemlji i inozemstvu. Zato se i na mala vrata neokonzervativizma kultura vraća na scenu snagom svoje cjelovitosti i višeznačnosti (...) Jedini mogući način da se spriječi daljnje osipanje značenja nacionalnog kulturnog interesa jest uspostavljanje odlučivanja na osnovi dijaloga u trokutu politički akteri - kulturni stvaraoci i proizvođači - kulturno zainteresirana javnost. Na osnovi

takvog dijaloškog suodnošenja može izrasti neki minimalan konsenzus koji bi, valja pretpostaviti, bio širi od postojećeg opsega nacionalnog kulturnog interesa.

Što pružaju aktualni sektori hrvatske kulturne politike? Kao i u kulturnim politikama drugih zemalja, dva su sektora najvažnija zbog svoje regulativne i logističke funkcije. To su legislativa i financiranje. Njihovi se mehanizmi granaju u sve ostale sektore. Legislativa, kao moderni supstitut "poretka svetog", idealnog reda stvari, pruža obilatije mogućnosti ostvarivanja nacionalnih i drugih kulturnih vrijednosti i ciljeva. Financiranje, pak, predstavlja "poredak profanog", sferu ograničenih materijalnih mogućnosti. Kao po nepisanom pravilu, snovi o kulturi tinjaju ili gasnu u otrežnjavajućem ambijentu financijskih mehanizama države i društva.

LEGISLATIVA. Pravni i organizacijski okviri kulturne politike složeni su i raznorodni. Samo pravni sustav u kulturi ima nekoliko razina: od općih ustavnih normi i međunarodnih pravnih izvora do nepreglednog skupa specifičnih propisa koji se izravno ili neizravno odnose na kulturu. Dobar dio propisa proizlazi iz područja izvan kulture i njihovo provođenje nalazi se, po prirodi stvari, u nadležnosti drugih, od Ministarstva financija, nadležnog za profitne organizacije u kulturi, do Ministarstva pomorstva, prometa i veza, nadležnog za televiziju i radio. Tako veliki i međusektorski isprepleten zakonski mehanizam ukazuje na težnju države da usmjerava i nadzire najveći dio kulturne politike i kulturnog života. Unatoč tome ne postoji službeni dokument koji bi na državnoj razini artikulirao dugoročne i kratkoročne ciljeve kulturne politike. Ona se pretežno intuitivno izvodi iz općih političkih i pravnih pretpostavki nove hrvatske države.

Jedna od loših karakteristika pravne regulacije u kulturi je prenormiranost. Posljedica toga je mjestimična neprozirnost mehanizama donošenja odluka, posebno zbog velikog broja instanci koje utječu na odlučivanje. Dakako, ima i dosta suprotnih primjera: na donošenje jednog broja zakona očigledan su utjecaj imali akteri kulture i umjetničkog stvaralaštva, kao stručnjaci (npr. u području glazbe, teatra, filma, knjižnica i arhiva). Dobar broj propisa, nadalje, potječe iz prošlog režima ili još nije prilagođen novoj stvarnosti (poglavito propisi o fondacijama i zakladama). Stoga se čitav pravni sustav još uvijek formira,

Zakonodavstvo svojim sadržajem i obuhvatom uglavnom odražava kulturnu, regionalnu i multinacionalnu heterogenost Hrvatske. Ipak, proces decentralizacije, kao jedan od najvažnijih mehanizama osnaživanja pluralističkog društva i kulture, tek je započeo. On presudno zavisi od ukupne političke i financijske decentralizacije u državi. Može li se očekivati, na primjer, da će proces decentralizacije i autonomizacije u kulturi i ostalim područjima s "mekim resursima" moći (obrazovanju, znanosti, zdravstvu...) započeti prije nego s "tvrdim resursima", kao što je to bilo u bivšoj Jugoslaviji? Danas se u nadležnosti lokalne uprave i samouprave nalaze neki poslovi s područja djelatnosti arhivistike, knjižnica, muzeja, zaštite spomenika, kazališta i zaštite prirodnog okoliša (...).

Valja se nadati da nova generacija zakona i propisa neće biti bolja samo u svojoj nomotehničkoj kvaliteti (veća okomita - od Ustava do specijalnih zakona - i vodoravna - sektorski zakoni istog ranga i komplementarnog sadržaja - usklađenost); novi zakoni treba da budu bolji i u svojoj regulativnoj svrsi, ponajprije u poticanju razvoja kulture u smjeru slobodnijeg vezivanja za privredu. A kada je riječ o vezivanju uz državu, valja u zakonima i, posebno, programima kulturnih aktivnosti koji se iz njih izvode, proširiti dijapazon nacionalnih kulturnih interesa. (...)

FINANCIRANJE. Način financiranja kulture čini stvarnu okosnicu regulativnih mehanizama i vrijednosnih kriterija u kulturnoj politici kao i "životnih šansi" pojedinih dijelova kulture. Promjene u načinu financiranja kulture znak su prepoznavanja razdoblja, stilova ili modela kulturne politike kako u prošlosti tako i sadašnjosti Hrvatske. Današnje financiranje kulture određeno je i proporcionirano prema dugom nizu stavki koje proizlaze iz godišnjeg programa aktivnosti u kulturi. U tom nizu našlo se mjesta za sve oblike aktivnosti. Ipak, u nji-

ma prevladava jedan korektiv: ono što je "od interesa za Republiku (Hrvatsku)". To je normalan (operacionaliziran) izraz hegemonijske ideološke koalicije za koji smo već utvrdili da je očigledno restriktivan, ali isto tako da ga je teško čvrsto definirati na racionalan i neprijeporan način. Možemo se nadati da će diskretna i intuitivna značenja nacionalnog interesa - koji su zasigurno bitni prilikom donošenja konkretnih odluka o financiranju pojedinih kulturnih aktivnosti ili programa - postajati u budućnosti sve više fleksibilna. Imamo dojam da takva klima sporo, ali postepeno raste.

Naravno, uvjeti za sve fleksibilnije razumijevanje nacionalnog interesa u financijskoj politici ovise i o količini sredstava kojima raspolaže Ministarstvo kulture. Posljednji proračunski udio od 0,66% (u 1996.) još je daleko od poželjnog i više puta najavljivanog cilja od 1%. S druge strane, ne postoje pouzdani podaci o proračunskim sredstvima koji se za kulturu izdvajaju na lokalnim razinama. Grubo se procjenjuje da nacionalna sredstva iznose oko jedne trećine ukupnih sredstava. Za materijalne troškove ustanova i udruga u kulturi nacionalna proračunska sredstva su se od 1992. do 1996. gotovo učeterostručila. Još je veći porast sredstava za financiranje programa kulturnih aktivnosti u istom razdoblju.

Od materijalnih troškova najveći porast sredstava otpada na muzeje i galerije te zaštitu spomenika, a najmanji na udruge. Od financiranja programa razvoja kulturnih aktivnosti najveći porast bilježe zaštita arhivske građe, glazbeno-scenska djelatnost te investicije, a značajno manji informatizacija i zaštita spomenika. Iz dostupnih financijskih podataka nemoguće je, međutim (osim u slučaju zaštite arhivske građe), razabrati strukturu troškova unutar tih kategorija (...) Izdvajanja iz proračuna ili unutrašnji pomaci ili prelijevanja najčešće se odvijaju prema modelu "zero sum game", koji izazivaju sukobe interesa unutar hegemonijske koalicije. Financiranje je vjerojatno najbolji dokaz o tome kako nije moguće homogenizirati nacionalni interes ni na jednoj ideologijskoj crti (...).

Programski ciljevi kulturne politike i opća politička načela

Programski ciljevi i zadaci djelomično su, a također neeksplicitno, izvedeni iz političkih dokumenata općeg i strategijskog karaktera. Iz teleološke sfere, u kojoj figurira jedan skup različitih i modernih ciljeva kulturnog razvoja, izvedeni su samo neki ciljevi. To su nacionalni kulturni interes i marketizacija kulture. Oni, a osobito prvi, čine prioritete i ekskluzivna polja daljnjeg zakonskog, financijskog i programskog djelovanja države u kulturi, tj. kratkoročne politike.

Godišnji programi u kulturi razrađeni su u dugom nizu zadataka koji pokrivaju sve ono što financira Ministarstvo kulture iz državnog proračuna. U njima dominira naznaka "od interesa za Republiku Hrvatsku". Program empirijski ispunjava spomenuti prioritetni cilj također djelomično. Naime, pojam "nacionalnog interesa" u kulturi može se, u načelu, shvatiti dovoljno široko, dinamično i fleksibilno da se u njega prije ili kasnije mogu uključiti najrazličitiji sadržaji kulture. U dnevnoj politici, međutim, zbog različitih razloga objektivne i subjektivne prirode, taj interes postaje selektivan, a može postajati sve selektivniji, tj. vjerno slijediti neku utilitarističku (npr. klijentelističku) političku ili pak samo personalnu logiku. Ipak, vjerujemo da sadašnja ekipa Ministarstva za kulturu ne želi da se prioritet nacionalnog interesa dalje sužava prema logici *reductio ad absurdum*. To bi bio ujedno najveći i najgori neanticipirani učinak kulturne politike (...)

Općenito i grubo možemo ocijeniti da je cilj nacionalnog interesa u većoj mjeri ostvaren u sljedećim područjima: *legislativa* (pokrivenost svih područja zakonima i srodnim pravnim aktima), *financiranje* (u dijelu koji se odnosi na nacionalni proračun za kulturu, pri čemu porezna politika postaje upitnom zbog problematičnog učinka poreza na dodanu vrijednost), *tržište rada* (nezaposlenost u kulturi manja od ukupne), *obrazovanje* (uz uvjet da se opozove odluka o redukciji nastave umjetnosti u osnovnim i srednjim školama), *spomenici* (zbog sko-

rašnje najave brzih i odlučujućih mjera zaštite spomenika kulture), *arhivi* (uspješna tehnološka modernizacija, ali nedovoljan prostor i stručnost) i *knjižnice* (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, dobar tempo modernizacije te širenja mreže).

Isti je cilj u *manjoj mjeri* ostvaren u područjima *decentralizacije* (neprioritetan cilj, arbitrarnost kategorije "javnih potreba", nekoordiniranost odlučivanja među upravnim razinama), *participacije* (jasno podijeljena na sferu državne potpore i sferu alternativnih djelatnosti civilnog društva bez uzajamnih interakcija), *književnosti i nakladništva* (premala proračunska sredstva za financiranje produkcije kvalitetne domaće knjige za malo i nesigurno tržište), *filma* (zastarjela tehnologija i neizvjesna sudbina domaće produkcije), *glazbe* (isto), *likovne umjetnosti* (nezadovoljstvo tretmanom umjetnika nakon rata i neizvjesnost tržišta), *teatra* (preveliko uplitanje politike), *multikulturnih odnosa* (nedefinirana i delikatna situacija u odnosu na nove manjine), i *međunarodne suradnje* (veliki napor uz malo inovacija te slabe veze s mediteranskim krugom zemalja).

Nacionalni interes kao i interes marketizacije/privatizacije *nije ostvaren* ili nije jasno *definiran* i operacionaliziran ili pak Ministarstvo kulture *nema dovoljno nadležnosti* u sljedećim područjima: *privatizacija* (proces, u kojem još ima načelnih nedoumica, jedva da je počeo u kulturi), *istraživanje, razvoj i informiranje* (postoji niz budžetski financiranih ustanova na tom području s nejasnom kompetencijom te slabom ili nepoznatom produkcijom), *te mediji* (još neuhodana demokratska pravila igre, mala zastupljenost domaće kulturne produkcije, nenadležnost Ministarstva kulture u bitnim aspektima medijske politike) (...).

Hegemonijska koalicija u sadašnjoj fazi državne kulturne politike je neokonzervativna. Ona nije nelegitimna u odnosu na proklamirane strateške ciljeve, ali to može postati nastavi li nacionalni interes preusko definirati i operativno sužavati na odnose moći u tekućoj politici i svakodnevnoj praksi odlučivanja. Ipak, u svojoj strukturi neokonzervativna hegemonija nije jedinstvena. Zapravo, sve je više aspiranata na legitimni status nacionalnog prioriteta u kulturi. U takvu kontekstu interesna se homogenost neminovno lomi. Sa svakom daljom inovacijom u kulturnoj politici - što uključuje potrebu za svestranim razvojem i predstavljanjem hrvatske kulture u zemlji i prema inozemstvu - hegemonijska koalicija dolazi u sve teža iskušenja. Međutim, gledano s druge strane, sa stajališta poimanja nacionalnog interesa kao inkluzivne, a ne ekskluzivne kategorije, destrukcija takvoga interesnoga bloka bila bi bolja za dobro nacionalne kulture.

Za sada neovisno o državnoj sferi, odvijaju se alternativne aktivnosti u kulturi u sferi civilnog društva: od kulturnih časopisa do kazališnih predstava. S njima je hrvatska kultura potpunija i autentičnija, kao i s drugim komponentama kulturnog interesa i aktivnosti - od privatnog poduzetništva, čiji su glavni potencijali i učinci u Hrvatskoj još nepoznati, do novih oblika međunarodne suradnje.

Vjerujemo da će novi i plodonosniji trenutak hrvatske kulture i kulturne politike nastupiti kada se dvije sfere, državna i neredržavna (privatna, neprofitna i alternativna), interesno i kreativno povežu, no na tom putu stoje još mnoge prepreke. Kao prvo, nedostaje koordinacije i suradnje u jednoj i drugoj sferi. U državnoj sferi uočljiva je nesinkroniziranost interesa i odlučivanja na vodoravnoj (među ministarstvima i sektorima) i okomitom razini (neusklađenost planiranja i odlučivanja između nacionalne i subnacionalnih upravnih razina, kao i nedostatan protok informacija u oba smjera), a ni način donošenja pojedinih odluka, osobito onih koje se tiču različitih kategorija financiranja kulture, nije dovoljno transparentan. Kao drugo, u neredržavnoj sferi gotovo potpuno izostaje koordinacija i suradnja između različitih aktera. Naposljetku, o koordinaciji i suradnji između obje sfere teško da se uopće može govoriti.

Ipak, glavne prepreke u komunikaciji između obje sfere nisu pravno-institucionalne ni financijske, nego psihološke, odnosno ideološke naravi. Postoje dosta čvrste predrasude u svim glavnim smjerovima: prema državi, privatnom sektoru, alternativni ili inozemnim agenci-

jama u kulturi. Međutim, na mnogim mjestima u državnoj i nedržavnoj sferi ima mjesta za realnije, komunikativnije i kooperativnije odnose. Prevladavajuće predodžbe koje prikazuju državu, alternativne ili privatne aktere kao strukturalno homogene i ideologijski jednoglasnih tabora, nisu opravdane. Postoje i mnoge prijelazne zone stvaralaštva, produkcije i profesionalnog rada, od individualnih umjetnika do znanstvenih instituta i specijalista u državnim tijelima. Oni razumiju kulturu kao polje vrijednosti koje se ne može reducirati na političke, ekonomske ili društvene vrijednosti. Njihov se rad ne može razvijati u klimi predrasuda, polariziranih interesa i političkih ili pseudopolitičkih grupiranja. Opstanak i razvijanje kulturnih vrijednosti presudno zavisi od kreativnih mogućnosti oblikovanja znanja, interesa, ustanova i međuljudskih odnosa; svaki reduktivni, crno-bijeli kontrast razara takvu mogućnost.

Buduće interakcije unutar tih dviju sfera i između njih mogu stvoriti nove kulturne koalicije. One će mnogo bolje od sadašnjih odgovarati i kulturnoj tradiciji i budućem kulturnom razvoju u Hrvatskoj.

Osnova ovoga teksta je zaključno poglavlje nacionalnog izvještaja *Kulturna politika u Hrvatskoj*; ono je dijelom skraćeno na mjestima koja su označena trima točkama, a dijelom prošireno autorovim bilješkama i tezama što nisu ušle u završnu verziju. Izvještaj je prezentiran u Odboru za kulturu Vijeća Europe u Strasbourgu 8. svibnja ove godine. Osim dr. Vjerana Katunarića, profesora sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kao voditelja, na tome interdisciplinarnom projektu surađivali su: dr. Ivo Josipović, skladatelj i profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu (legislativa), Blaž Žilić, voditelj Odjela za financije Ministarstva kulture (financiranje), mr. Ivančica Markovčić, službenica u Ministarstvu kulture (financiranje - porezne olakšice), mr. Sanjin Dragojević, viši savjetnik u Ministarstvu kulture (privatizacija, decentralizacija), mr. Senka Bosner, voditeljica odjela u Državnom zavodu za statistiku (participacija), Pavle Schramadei, znanstveni novak u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu, tajnik projekta (participacija), mr. Naima Balić, viša savjetnica u Ministarstvu kulture (umjetničko obrazovanje), mr. Sanja Crnković Pozaić, istraživačica u Ekonomskom institutu u Zagrebu (tržište rada), Grozdana Cvitan, spisateljica i urednica u dvotjedniku za kulturu *Vijenac* (književnost), dr. Vera Turković, izvanredna profesorica sociologije na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu (likovne umjetnosti), Erika Krpan, direktorica Koncertne direkcije Zagreb (glazba), Dubravko Majnarić, zamjenik ravnatelja Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski u Zagrebu (glazba - diskografija), dr. Boris Senker, profesor komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (teatar), Mato Kukuljica, ravnatelj Hrvatskoga državnoga arhiva - Hrvatske kinoteke (film), dr. Zrinjka Peruško Čulek, asistentica u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu (mediji), Joško Belamarić, ravnatelj Zavoda za zaštitu spomenika u Splitu (spomenička baština), dr. Josip Kolanović, ravnatelj Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu (arhivi), Josip Stipanov, v. d. ravnatelja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (knjižnice), Višnja Zgaga, ravnateljica Muzejskoga dokumentacijskog centra u Zagrebu (muzeji), dr. Nada Švob Đokić, znanstvena savjetnica u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu (multikulturni mozaik) i dr. Biserka Cvjetičanin, viša znanstvena suradnica u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu (međunarodna kulturna suradnja).

LITERATURA

- Council of Europe (1996) **In from the Margins**. Strasbourg: Culture Committee.
- Gellner, E. (1992) **Reason and Culture**. Oxford: Blackwell.
- Hall, P. (1988) **Governing the Economy**. Cambridge: Polity Press.
- Katunarić, V. (1995) Ethnic Distance and Intercultural Preferences in Croatia, in Machova, B. and Kubatova, S. (eds.) **Uniqueness in Unity**. Prague: SIETAR Europe.
- Krleža, M. (1983) **Dijalektički antibarbarus**. Sarajevo, Zagreb: Oslobođenje, Mladost.
- Matoš, A. G. (1973) **Sabrana djela**. Vol. 13, Zagreb: JAZU.
- Matoš, A. G. (1981) **Poezija i proza**. Zagreb: Mladost.
- Volkerling, (1986) Deconstructing the Difference-Engine: A Theory of Cultural Policy. **The European Journal of Cultural Policy**. Vol. 2, No. 2.
- Supek, I. (1996) Plesati s vokodlacima. **Vijenac**, No. 66, 11. July, pp. 16-17.

CULTURAL OPTIMISM AND PESSIMISM**VJERAN KATUNARIĆ**

University of Zagreb

As a counterweight to ideologies of cultural pessimism and conservatism, cultural optimism appears as the main normative content of modernity. At the present moment in Croatia cultural optimism is noticeably deflated. Croatian art culture, however, is still the most creative and most diversified cultural capital. Croatian state cultural policy in the present phase selectively supports and directs cultural activities which are appropriate for the affirmation of national identity and cohesion, at home and abroad, and for incorporation into the most effective spheres of market economy, notably, tourism. Such a phase of cultural policy may be characterized as neo-conservative. In relation to the basic stance of cultural optimism, this phase is not regarded as final.

A new and more fruitful moment of Croatian culture and cultural policy will follow the linking of interest and creative effort of its two spheres, state and non-state (private, non-profit, and alternative). Future interaction within those two spheres and among them can create new cultural coalitions. They will, much better than the present ones, agree with the cultural tradition as well as the future cultural development in Croatia.